

Nätverket Svenska Kulturlandskap

Nätverksträff 2023

15–16 augusti 2023 i Voxnadalen i Hälsingland

Minnesanteckningar

Voxnans dalgång

Från Dalälven och norrut i landet är det de stora älvarnas dalgångar som präglar många av de gamla kulturbygderna. Så även i Hälsingland: snett genom hela landskapet löper Ljusnan och söder därom biflödet Voxnan. Området är berömt inte minst för sina många hälsingegårdar, med alla sina ovanligt väl tilltagna träbyggnader.

Hälsingland är gårdarnas, linets och skogens land. Här finns stolta traditioner av att nyttja allt vad landskapet erbjuder, från våtmarker längs älven, till mer lättbrukade åkrar och gräsmarker längre upp och utmarker med skogar och fäbodan uppe på åsarna.

Biosfärområdet Voxnadalen

År 2012 utsåg FN-organet UNESCO sju av hälsingegårdarna till världsarv. Sju år senare utsåg UNESCO dessutom Voxnadalen till ett så kallat biosfärområde. Ett biosfärområde är ett definierat geografiskt och bebott område som har i uppdrag av Unesco att testa och visa på goda exempel för genomförandet av FN's Agenda 2030. Läs gärna mer om allt som pågår i [biosfärområdet Voxnadalen](#).

Sässman-området

Voxnans slingrande flöde genom dalgången löper genom en rad små sjöar, där landskapet är flackare. En av dem är Sässman, direkt norr om Ovanåker. Tidigare har här varit både flottningsled och fiskevatten. Sjön omges av gamla slåttermader, alltså ängsmarker som har varit för blöta för att odlas upp, och som har gödslats naturligt av vårfloden. Efter jordbrukets modernisering upphörde slåttern och många av de här markerna växte igen med ungskog. Idag har delar av dem röjts fram igen, och hålls öppna med bete.

Hälsingegårdar

En hälsingegård är egentligen en självförsörjande enhet, där markerna, djuren, byggnaderna och människorna tillsammans bildar ett litet samhälle i miniatyr. Utmarken med sina skogar är själva det golv som alltsammans vilar på. Vinterfodret tas i ängsmark, som ofta ligger i låglänta och blöta delar i dalgångarna. Nära gården finns mindre åkrar och även hagar, där djur som behöver vara nära gården kan gå.

Numera står i stort sett alla de gamla hälsingegårdarna mer eller mindre tomma. Landskapet hålls öppet av ett litet antal brukare, men kopplingen mellan markerna och de ursprungliga gårdarna är inte kvar.

Läs gärna mer om [hälsingegårdar](#).

Nina, Mats och Lage tar emot vid Per-Andersgården.

Hälsingegården Per-Anders i Långhed

Per-Anders är en av väldigt få Hälsingegårdar som än idag är en levande försörjningsenhet. Nina Östman och Mats Johansson driver gården, med en tydlig inriktning på lantraser: fjällnära kor, hälsingefår, linderödsgrisar och hedemorahöns. Äldre sorter av potatis och grönsaker hålls i odling.

På gården pågår även ett utvecklingsarbete, med målet att återskapa de markslag och delar som försörjningen traditionellt har vilat på. Man restaurerar utmark och skog, och även en fäbod till gården.

Det här betyder att gården, dess människor och djur och dess marker fortfarande är en fungerande helhet, väl värd att besöka. Något som också är möjligt, tack vare att gården hålls öppen för besökare vissa delar av året.

Korna betar i slätten ned mot Hässaån.

Linskäkten i Vängsbo

I byn Vängsbo ligger flera mycket fina hälsingegårdar. Till en av dem, Ol-Pers, hör en vattendriven linskäkt. Den vittnar om ansträngningarna att få linodlingen och linhanteringen att leva vidare in i 1900-talets mekanisering av jordbruket. Odlingen var en sak, men hela den komplicerade kedjan av moment därefter var inte lika lätt att mekanisera. Linet ska skördas, repas, torkas, lagras, rötas, bråkas, häcklas, skäktas och spinnas. Allt det här gjorde man för hand. Att det var så svårt att mekanisera är ett av skälen till att alltsammans har upphört, inte bara i Voxnadalen och Hälsingland, utan i hela landet.

Här inne finns alltså inte en vattendriven kvarn – utan en linskäkt – en riktigt ovanlig syn.

En del lin ligger ännu kvar därinne.

Mångs i Vängsbo

I Vängsbo finns även en småskalig mjölkgård kvar i drift. Malin Vängborg och hennes far håller 14 SRB-kor och 21 fjällkor. De håller markerna öppna i sluttningen från skogen uppe på bergen och ända ned till de blöta markerna vid Voxnan. Gården är ett exempel på att det trots allt är möjligt att driva ett jordbruk som förvaltar markernas arv i den här trakten. På så sätt är det stolta traditioner som de håller vid liv.

Skogen vid Svartbo i Älmesbo

Att kunna ta ut kärnvirke av hög kvalitet ur tallskogen är något som har en lång tradition i Voxnadalen. I den här delen av Sverige är förutsättningarna för tall att växa sig hög och stark särskilt goda. Samtidigt är allt förändrat. Tidigare handlade det om plockhuggning i naturligt föryngrad och uppvuxen skog. Idag är sådan skog nästan helt försvunnen. Nu handlar det om hur man kan sköta brukade bestånd på ett sådant sätt att det går att skörda kvalitetsfura. I Svartbo har Björn Schols och Voxkedjan visat hur det kan gå till. Skogliga åtgärder som röjning och gallring genomförs noggrant. Träden tillåts bli äldre än vad som är vanligt i konventionellt skogsbruk. Just under de extra decennier de får växa kommer kärnvirket. Att få fram sådana kvaliteter är mycket värt, inte minst för byggnadsvården. Forna tiders skogslandskap kommer vi dock inte att få se igen.

Inga dåliga furor. Men trakthyggesbruk är det.

Gräsbo fåbodar

Norr om Edsbyn ligger byn Roteberg. Gårdarna där har haft sina fåbodar uppe i backarna norrut. De ligger samlade i små grupper, längs en gammal väg som alltså har nyttjats av många, vid buföring och hemföring. En av fåbodgrupperna kallas Gräsbo. Som på många andra platser så har fåbodbruket upphört. Det som återstår är att själva fåbodvallen hålls öppen med bete, och husen hålls i skick i någon mån. Den omgivande skogen står orörd eller har omförts till modernare virkesproduktion. De betesdjur som ibland finns här har alltså tillgång till markerna på ett omvänt sätt: tidigare stängdes de ut från fåbodvallen, idag stängs de i stället in där.

Skalens fåbodvallar

Voxnadalens södra del vidgar ut sig i kulturbygderna kring sjöarna Lössnan och Grängen. Från byn Söderomsjön kan man ta sig upp till Skalens gamla fåbodvallar, vid nästa sjö, som heter just Skalen. Fram till slutet av 1800-talet låg här ett fåbodområde till nio gårdar, med en mängd små byggnader. Av dem finns bara stengrunder kvar, i de flesta fall. Idag brukas markerna av Stefan Olander. Det är ett område på 40 hektar, varav 7 hektar är örtrika slättermarker. De omges av mer eller mindre skogklädda betesmarker. Markernas nuvarande tillstånd är resultatet av Stefans enträgna slit mer att hugga, röja, stängsla, slå gräs och hålla betesdjur.

Brattskuru

Ännu en bit söderut ligger nästa sjö, Mållången. Från den rinner Häsboån vidare söderut. På ett ställe passerar ån alldeles under Brattskuruberget, en markerad brant i landskapet. Här ligger Brattskuru fåbodar. Från dem öppnar sig de gamla fåbodvallarna upp längs sluttningen på andra sidan ån. Hela slänten är en vackert kuperad gräsmark, delvis bevuxen med träd. Idag pågår inget fåbodbruk här, utan även här hålls markerna öppna med bete. Det är förstås en god sak. Samtidigt blir det tydligt att fåbodvallarna ligger som en liten ruta av gräsmark, i det omgivande skogklädda landskapet. Men hur har hela området sett ut tidigare? Uppe på åsen har kalhyggen tagits upp, med bara enstaka frötallar kvar. Kanske ger de ändå en slags bild av hur öppna utmarkerna kring fåbodvallarna bitvis kan ha varit? Det beror förstås på vilken tid i vår historia man funderar över. Under slutet av 1800-talet var markerna sannolikt ganska öppna och delvis slitna. Men hur var det tidigare? Kanske en slags blandning av öppna och slutna partier, över berg och dal?

Olle Berglund berättar om det gamla fåbodstället.

Stefan Olander visar runt i de fina markerna ned mot sjön Skalen.

Landskapet tydligt uppdelat i öppet och slutet. Men så har det inte alltid sett ut.

Tulpans

Ovanför sluttningen vid Brattskuru fäbodvallar skär landsvägen tvärs igenom de gamla stigarna från gårdarna uppe vid Skålsjön, nästa sjö söderut. Här uppe ligger Tulpans, ett gammalt soldattorp. Platsen är sedan gammalt ett rastställe längs den pilgrimsled som passerar här. På ett ställe finns en husgrund som kallas munkatorpet. På gården hölls mjölkkor fram till 1980-talet. Sedan dess sköts ungefär 5 hektar vall och betesmark med nöt och får. Markerna är kända för sin örtrikedom. Trots att flera stycken är brukad vall, finns det gott om känsliga örter i dikesrenar och kanter. Brukarna här är gamla och platsen ropar efter unga människor som kan ta vid.

Här, som på så många andra platser i Voxnadalen med omgivande trakter, finns ett rikt arv att förvalta.

Markerna till Tulpans är ett litet stycke kulturlandskap med ett ovanligt rikt biologiskt kulturarv.